

Beslissen voor anderen

De warm aanbevolen maatschappelijke discussie over de polioprik wil niet van de grond komen. De media registreren trouwhartig ieder nieuw slachtoffer van de epidemie, met de koele kanttekening dat er om godsdienstige redenen van vaccinatie was afgezien, maar de politici houden zich in het algemeen op de vlakte. De PVDA heeft in voorzichtige bewoordingen laten merken wel iets te voelen voor verplichte inenting, maar CDA en VVD hebben al meteen bezwaar aangeteekend. De discussie is doodgeknepen, nog vóór ze is begonnen.

Onbegrijpelijk is de aarzelingszeker niet. De weigeraars vormen een kleine bevolkingsgroep, zo'n zestigduizend mensen, die algemeen bekend staat om wat alleen maar in ouderwetse termen valt te omschrijven: om hun oppassend gedrag en hun door en door fatsoenlijke levenswijze. Het zijn, een tikje frivolier uitgedrukt, modelburgers.

Wat nodigt al niet uit tot forse overheidsingrepen. Daar komt bij dat niemand ziet hoe een besluit tot verplichte vaccinatie in de praktijk zou moeten worden uitgevoerd. De weigering berust op bijzonder zwaarwegende gronden, en het valt daarom te vrezen dat de overgrote meerderheid van de betrokkenen onder geen beding bereid zal zijn voor welke druk dan ook te zwichten. Zou justitie deze mensen voor de rechter moeten brengen? Ontzetting van de ouders uit de ouderlijke macht moeten ordonneren? Onder fysieke dwang moeten gaan vaccineren? In de vragen ligt het antwoord.

Het is een onbevredigend antwoord, want het komt voort uit machteloosheid, niet uit een principiële afweging.

Waar het in de kern om gaat, is de ogenschijnlijk simpele vraag, of mensen die hun eigen geluk of belang bewust niet wensen te behartigen, daartoe door anderen ge-

dwongen moeten worden. Soms gebeurt dat zonder veel omslag: automobilisten zijn verplicht autogordels te gebruiken en bromfietzers dienen een helm te dragen. Zijn mensen dan niet wijs genoeg om voor hun eigen veiligheid zorg te dragen? De overheid meent van niet, toont het met ongevallenstatistieken aan, introduceert een algemene verplichting en zet een straf op overtredingen.

Wij zijn het daarmee wel eens, zoals we de politiemans gelijk geven die schaatsers van onbetrouwbaar ijs jaagt en dronken lieden die over een rijweg zwieren 'ter ontuchttering insluit'. Ze worden tegen zichzelf beschermd. Toch een lastige vraag: moet men herhaalde en serieuze pogingen tot zelfdoding blijven verhinderen?

Een ruimere categorie vormen al degenen die buiten hun schuld niet in staat zijn de gevolgen van hun handelen te overzien, zoals kinderen een geestelijk gestoorde.

Hier dienen anderen de verantwoordelijkheid op zich te nemen, bij kinderen tijdelijk, bij geesteszieken blijvend. Wéér een lastige vraag: moeten drugsverslaafden ertoe worden verplicht onder dwang af te kicken? Moet de samenleving niet met alle middelen proberen hen de verantwoordelijkheid terug te geven die zij zichzelf ontomen hebben?

Met dit laatste voorbeeld stappen we over een grens: van negatief naar positief paternalisme. We oefenen de dwang niet uit om ongelukken te voorkomen, maar om geluk te brengen. Een paradox van het zuiverste water: dwang tot vrijheid.

Een klassiek voorbeeld waarbij die dwang van staatswege is opgelegd, vormt de algemene leerplicht. Ouders worden gedwongen hun kinderen naar school te sturen omdat de kinderen daardoor maatschappelijk meer kansen krijgen dan ze zonder scholing zouden hebben. Voor ons is dat vanzelfsprekend geworden, maar feit is dat de leerplicht pas na langdurig en fel verzet is ingevoerd. Het kostte vele jaren van opgewonden publieke discussies en negentien dagen Kamerdebatten alvorens de leerplichtwet in 1900, nota bene met de kleinst mogelijke meerderheid, werd aangenomen. De tegenstand zat vooral bij de confessionelen die destijds over te weinig 'eigen' scholen beschikten en dus verplicht werden hun kinderen naar het openbaar onderwijs te sturen. Het vooruitzicht was kennelijk afschrikwekkend genoeg om dan maar helemaal van de leerplicht af te zien.

Het conflict is leerzaam omdat het aantoonde hoe compromissen een uitweg kun-

nen bieden. De overheid mocht dwingend ingrijpen in de sfeer van ouders en gezin, maar die ouders zouden dan de gelegenheid moeten krijgen hun kinderen naar scholen te zenden van de eigen religieuze signatuur.

'Dwang ten goede?' Dat is de kernvraag, geschikt om ons onmiddellijk in verwarring te brengen. Het is een keuzeprobleem waarop heel wat filosofen van naam hun tanden hebben stukgebeten. Van hun vaak ingenieuze redeneringen deed de Rotterdamse politicoloog Hans Blokland vorig jaar verslag in een lijvig proefschrift dat helaas verscheen onder de weinig wervende titel *Vrijheid — autonomie — emancipatie* en tot nog toe geen aandacht kreeg.

Dat is jammer. Zijn even moeilijke als verhelderende boek cirkelt namelijk om een cruciale vraag die ook politiek grote implicaties heeft: of volwassen, gezonde, redelijk denkende mensen gedwongen mogen/moeten worden in hun eigen belang betere keuzen te doen dan waartoe zij zonder dwang zouden komen.

Bloklands demonstratie-object is het Nederlandse cultuurbeleid van de laatste halve eeuw. Kernvraag: moeten we ermee akkoord gaan dat de grote massa genoeg neemt met plat amusement of zijn we geroepen hen te stimuleren, zelfs op te voeden, tot kennisneming van waardevolle uitingen van kunst en cultuur? Anders gezegd: zijn we voor een energiek beleid van cultuurspreiding of veeleer van mening dat we de mensen, oud en wijs genoeg, met rust moeten laten?

Blokland spreekt van een emancipatiedilemma. Pleiten voor cultuurspreiding, eventueel in verplichte schoolprogramma's vastgelegd, betekent dat we anderen onze voorkeuren opdringen. Is dat niet arrogant? Mennen we het beter te weten?

Zien we af van cultuurspreiding, dan aanvaarden we dat anderen uitgesloten blijven van wat we zelf zo waarderen. Is dat niet gemakzuchtig? Wensen we ons van anderen te onderscheiden?

Het dilemma heeft natuurlijk altijd bestaan, maar het is in onze tijd klemmender dan voorheen. Het heersende relativisme heeft ons de oude maatstaven ter bepaling van culturele kwaliteit uit handen geslagen; meer dan ooit twijfelen we aan het eigen gelijk. Tegelijkertijd is door de fundamentele democratisering van de samenleving en de algemene toegankelijkheid van het onderwijs de weg vrijgemaakt voor cultuurparticipatie door iedereen.

Beslissen voor anderen, om hun bestwil, tegen hun zin: koorddansens. ■